

Ивана Женарју Рајовић, *Црквена уметност XIX века у Рашко-призренској епархији (1839–1912)*, Институт за српску културу Приштина / Лепосавић, Београд, 2016.

Монографска студија посвећена црквеној уметности Рашко-призренске епархије у XIX веку настала је након обимних теренских истраживања за потребе рада на докторској тези Иване Женарју Рајовић одбрањеној маја 2014. године на Филозофском факултету у Београду. Празнине у познавању слоја црквене уметности и материјалне културе Косова и Метохије које припадају XIX веку у великој су мери попуњене сазнањима која као појединац на терену, самостално и предано прикупља др Женарју Рајовић. Реч је дакле о грађи која до сада већином није публикована, нити је стратегија њеног сакупљања и систематизације дело институција. Значај књиге *Црквена уметност XIX века у Рашко-призренској епархији (1839–1912)* стога је вишеструк. Савремен историјскоуметнички методолошки приступ сврстава је унутар корпуса студија које тумаче укупност визуелних феномена, не класификујући их вертикално, већ са становишта визуелне културе. У том смислу познати наративи о Косову и Метохији као колевци пре свега и само средњовековне уметности бивају проширени прецизно елаборираном студијом о специфичностима и одликама сакралне визуелне културе овог простора у XIX веку. За историју уметности овакав допринос је јасан, међутим, са становишта

актуелне геополитичке ситуације резултати истраживања и синтетизована сазнања саопштена овом монографијом умногоме осветљавају питање места, обима и улоге српске и хришћанске културе на овој територији током XIX века, а пре припајања Краљевини Србији.

Изабрано временско раздобље омеђено је почетком спровођења танзиматских реформи 1839. године, које су омогућиле темељну верску обнову унутар Османског царства све до прогласа из 1913. године којим простор Рашко-призренске епархије улази у састав Краљевине Србије. Наслов монографије упућује на црквену уметност па се и територијално одређење прецизно односи на подручје Епархије рашко-призренске која је током XIX века била под јурисдикцијом Васељенске цариградске патријаршије из чијих оквира формално иступа припајањем патријаршији тек 1920. године. Почетна поглавља посвећена су детаљној контекстуализацији којом су разложени начини обликовања црквене уметности. Објашњени су преко потребни друштвени услови и механизми настајања црквене уметности на овој територији сходно потребама верника. Пошавши од законских оквира, сагледава се територијално-административна организација епархије и њен положај унутар саборног тела Велике цркве. Потом се разматрају улога и порекло митрополита који су управљали епархијом као и станов-

ништво ове територије у XIX веку. Наредна целина објашњава управо механизме настајања црквене уметности идентификујући њене патроне и носиоце. У овој хијератској структури издвајају се с једне стране представници цркве предвођени митрополитима, које следе свештенство и монаштво, а с друге црквено-школске општине, грађанска удружења и појединачни приложници чија религиозна осећања и приватна побожност имају знатног утицаја на обликовање визуелне културе. Уводна поглавља пружају јасну слику друштвене динамике у Рашко-призренској епархији XIX века, уз нагласак на дипломатску улогу Краљевине Србије и Русије у овим процесима.

Након контекстуализације и сагледавања улоге наручиоца и патрона ауторка је систематично одговорила на питање ко су били градитељи, зографи и дуборесци који за њихов рачун уметнички уобличавају и спроводе велику црквеноуметничку обнову током XIX века. Посебна пажња посвећена је најпре градитељским тајфама Дамјанова, Ђорђа Новаковића Џонгара и Михаила Ђорђевића. Затим су представљени зографи који обликују балканску визуелну културу сликајући иконе различитих намена, унутрашњост храмова и делове црквеног мобилијара. Идентификација конкретних зографа и мапирање њиховог деловања стварају представу о одликама црквеног сликарства Рашко-призренске епархије у служби очувања и истицања верског и националног идентитета. Тако је размотрено деловање појединачних зографа и њихових радионица и то: Дича Крстевича, Аврама Дичовог, Блажа Дамјанова, браће Ђиноски, Теофана Исаиловића Буцароског, браће Јакова и Јосифа Мажовског, затим зографа Вена и Зафира, Костадина Крстева и Димитрија Андонова Папрадишког. У коначном уобличавању црквених ентеријера важна је била и улога дуборезаца који израђују иконостасне преграде и црквени мобилијар. Поменуто су копаничарске радионице Петра Филиповског Гарке, Димитрија Станишева и Макарија Фрчковског.

Трећа обимна целина монографије посвећена је тумачењу црквене архитектуре и њене постепене трансформације од балканског ка националном стилу како на примеру градских монументалних цркава тако и пратећи градитељске концепције сеоских храмова. Програми црквеног сликарства детаљно износе иконографске шеме тумачећи њихове одлике уз уважавање литургијске намене, националног карактера, значаја локалних култова, приватне побожности и поклоничке културе. Тако се увидом у програме и начине њихове реализације може испратити промена од зографског традиционализма као кључног параметра према савременим сликарским тенденцијама исказаним историјским моделом православног иконописа. Посебно поглавље посвећено је фонду сачуваних богослужбених предмета, њиховој типологији и пореклу као и начину снабдевања црквеним утварима храмова Рашко-призренске епархије током XIX века.

Резимирајући у завршним разматрањима своју детаљну студију, ауторка истиче функцију уметности овог раздобља при уобличавању јавно-приватног домена чије је исказивање омеђено дозвољеним законским нормама као оквиром за креирање визуелног идентитета верске обнове усклађене са балканским културним моделом. Монографска студија црквене уметности Рашко-призренске епархије од Танзимата до припајања Србији, аргументује значај и место сакралне уметности овог подручја уважавајући њене специфичности и позиционирајући је унутар корпуса нововековне уметности Балкана. Изнесено, поред јасног националног значаја, препоручује ову монографију пажњи међународне научне јавности и истраживачима сложене и слојевите балканске визуелне културе.

*Вук Ф. Даушовић
Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Одељење за историју уметности
vukdau@gmail.com*